

Nový přístup k řeči

Jan Dostal

Postižení *rozdílu mezi působností souhlásek a samohlásek*, tato zdánlivá samozřejmost, je už prvním krokem nového přístupu k uměleckému zacházení s řečí. Aspoň letmo, heslovitě, se zmíníme o řadě Steinerových podnětů, o nichž on sám ovšem podává podrobný výklad. Tedy především: Recitujeme-li *lyrickou poezii*, měli bychom ve výslovnosti mít na zřeteli především samohlásky - výraz nitra. Recitujeme-li *epickou poezii*, měli bychom věnovat hlavní péči souhláskám. Tímto odstíněným zaměřením pozornosti vznikne rozdílný styl recitace pro epiku a lyriku, zatímco v dnešní praxi se tyto dva druhy recitace (Steiner je nazývá recitace a deklamace) vůbec stylově nerozlišují, a recitace probíhá více méně ve stylu civilní hovorové řeči. Samy *souhlásky* je možné rozčlenit podle různých hledisek do různých skupin, což přináší další podněty pro styl recitace. Steinerovo členění souhlásek se liší od běžného členění:

Podle oblasti úst, kde je tvoříme

Patrové: g k (j) ch
Jazyčné: n t d (l) (v češtině ještě d' t' ň)
Retné: p b m (+ retozubné:) v f
Zubné: s c z (v češtině ještě š č ž)
Zvláštní místo zaujímají r (ř) l

Podle způsobu tvoření

Foukané: h ch j f v s š c č z ž
Ražené: t d n m g k p b (j) d' t' ň
Zvláštní místo zaujímají:
r ř (kmitavé nebo vířivé)
l (vlnivá)

Podle vztahu ke čtyřem živlům

Země (souhlásky vytvářející zřetelné formy): d t b p g k m n (+d' f ň)
Voda: l
Vzduch: r ř
Oheň (souhlásky, u nichž pohyb rozpouští zřetelnou formu): h ch j f v s š c č z ž

Steiner dovozuje, že zdůraznění určité skupiny souhlásek (tj. zvýšené soustředění na ně) zase umožňuje stylové odlišení mluveného projevu. Retné souhlásky jsou oporou lyrického stylu, patrové epického, jazyčné dramatického.

Nebo: Foukané souhlásky podněcují k vnímání zvuku mluvy, ražené pomáhají formovat zřetelné představy obsahu. A Steiner přichází i se zcela nečekaným postřehem: že poslech hlásky R můžeme při dostatečné pozornosti cítit jemně v rukou, poslech hlásky L v nohou.

Hlásky přiřazené k živlu země jsou hlásky tíhnoucí ke zřetelné zvukové formě, proto také pomáhají k výraznosti mluvy. „Vodní“ hláska L pomáhá k plynulosti mluvy. R dává zážitek rozplynutí, foukané hlásky zážitek duševního tepla. Proto hlásky patřící zemi a vodě umožňují jasný přednes slov a vět, hlásky patřící vzduchu a ohni podporují apelativní, oslovující funkci mluvy .

Prožíváním samohlásek si člověk může osvojit nezvyklé, a přece významné, elementární druhy citů. V přednáškách pro herce mluví Steiner o významu těchto citů pro herecký projev. Uvádí, že

například venkovan, který přijde nenadále do města, by měl svou úlohu hrát „v náladě hlásky A“ (dokonce možná i se sklonem mít pootevřená ústa). Člověk, který naslouchá na jevišti zprávě o hrozícím nebezpečí, by se měl prodchnout „náladou hlásky U“. Steiner to všechno rozvádí do značných podrobností a dokládá to scénami z konkrétních dramát.

Studium samotných hlásek je tedy pro někoho, kdo studuje umění řeči, něco nesmírně přínosného. Ale řeč, to nejsou jenom hlásky. Značnou pozornost věnuje Steiner například i významu a prožívání různých básnických rytmtů. Říká, že procvičováním hexametru uzpůsobujeme jazyk, patro, rty, zuby ke správné recitaci souhlásek. Procvičováním anapestů (což je rytmus, který se bohužel v české poezii nevyskytuje) působíme na hrtan, plíce, bránici na podporu dobrého přednesu samohlásek. Také trochej napomáhá vycizlování souhlásek a tím připravuje na výrazný přednes pohádek a legend. Jamby usnadňují přístup k samohláskám a tím utvářejí řeč schopnou umělecky zpracovávat zevní realitu. (Což jsou vesměs jenom telegrafické poukazy na Steinerův výklad; mají pouze naznačit, jak propracovaný a mnohostranný byl jeho přístup k „tvořivé řeči“.)

V přednáškách pro herce - profesionály rozlišuje základní typy mluvy (každý z nich se ovšem může vyskytovat v nesčetných modifikacích). Jde o „základní typy“ asi v tom smyslu, jako Goethe hledal základní (myslenkově uchopitelné) „typy“ pro podoby zvířat, tedy typy, z nichž by bylo možné vyvodit celé nepřehledné množství příbuzných zvířecích podob, nebo jako je možné rozpoznat Goethův archetyp rostliny („prarostlinu“) ve zdánlivě nejodlišnějších viditelných rostlinách. Steiner mluví o tom, že mluva může zaznívat celkem šesti způsoby, zahrnujícími v zásadě všechny myslitelné vyjadřovací možnosti:

- 1) Mluva působivá
- 2) Mluva uvážlivá
- 3) Mluva hledající si cestu proti odporům
- 4) Mluva „odbavující antipatii“
- 5) Mluva „utvrzující sympatii“
- 6) Mluva vyjadřující ústup člověka k sobě samému

Každému z těchto způsobů mluvy odpovídá i určitý *prototyp hereckého gesta*. Studium těchto základních gest je jakýmsi osvobozením z jevištního naturalismu. Zase říká Steiner o těchto základních gestech, že v sobě zahrnují všechny nesčetné možnosti výrazného hereckého gesta. Pro výraznou dramatickou mluvu doporučuje, aby herec postupoval od gesta k slovu, tj. aby se gestem inspiroval k tomu typu mluvy, který bude potřebovat v určité scéně.